

DALŠÍ ČTENÍ FREUDOVY KAZUISTIKY: SETKÁNÍ S KATEŘINOU JAKO OTISK SPOLUUTVÁŘENÉ DYNAMICKÉ SCÉNY A POČÁTEK PSYCHOANALYTICKÉ METODY

Another Reading of Freud's Case Study: Meeting with Catherine as the Trace of a Co-created Dynamic Scene and the Beginning of Psychoanalytic Method

David Holub^{a,b,c,d,e}

^aÚstav humanitních studií v lékařství, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, Praha, CZ

^bKatedra psychologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno, CZ

^cPsychosomatická klinika, Praha 6, CZ

^dInstitut klinické psychologie, Praha, CZ

^ePražská skupina pro současnou psychoanalýzu, Praha, CZ

e-mail: holub.mail@gmail.com

Psychoterapie. 16 (2), 181–195; ISSN 1802-3983

ABSTRAKT

Autor vychází z předpokladu, že dynamická scéna je univerzálním jevem úvodního rozhovoru. Analytik si této scény není plně vědom a neodhadne, kam ho emočně zavleče. Chorobopis Kateřiny lze chápat jako Freudovo retrospektivní vymaňování se z této scény. Freud svoji zkušenost scénického zahrnutí zčásti zachycuje, zčásti se jí teoretickým uchopením brání a v průběhu jejího zvládnutí objevuje novou metodu psychoanalytické práce ve volných asociacích.

Klíčová slova: Dynamická scéna, emoční bouře, vzájemné odehrání, řečová jednání

ABSTRACT

The author assumes that the dynamic scene is a universal phenomenon of an initial interview. The analyst is not fully aware of this scene and does not anticipate where it will take him emotionally. Catherine's clinical notes can be seen as retrospective breaking free from this scene. Freud partly

captures his experience of scenic inclusion, partly resists it with a theoretical grasp, and in the process of coping with it discovers a new method of psychoanalytic work in free association.

Key words: Dynamic scene, emotional storm, mutual enactment, acting through speech

ÚVOD

Sigmund Freud v letech 1893–95 uveřejnil s přispěním Josefa Breuera první zkušenosti s novou metodou léčení hysterických jevů. V pořadí čtvrtý chorobopis *Studií o hysterii* nazvaný Kateřina se od ostatních případových studií významně odlišuje. Freud přiznává, že s Kateřinou *mohl hovořit daleko lehčeji nežli s upjatými dámami v jeho městské praxi, pro které jsou přirozené věci nečisté a nemravné**.

* Text kurzívou je přímou citací českého překladu chorobopisu Kateřiny (Freud, 2000).

K městským pacientkám počítal všechny ostatní klinické případy uvedené ve *Studiích* (Paní Ema z N., Slečna Lucy R., Slečna Alžběta z R.), patří k nim také Anna O. a Dora. Záznam ze setkání s Kateřinou je jiný také svým rozsahem. Nepojednává dlouhodobější léčbu, nýbrž zachycuje pouze jeden rozhovor. Z dnešního pohledu bychom jednorázové setkání mohli považovat za úvodní interview, psychoanalytickou konzultaci, zkrácenou zkusmou analýzu nebo dokonce analýzu uskutečněnou v jednom setkání. V současném pojetí úvodního rozhovoru se pozornost zaměřuje na intenzivní citové zapojení analytika a pacienta, které má i při zdánlivě klidném průběhu na analytika natolik intenzivní vliv, že přesahuje jeho možnosti snést ho, ihned mu rozumět nebo fungovat na základě předchozí analytické zkušenosti. Pracovní skupina pro zahajování psychoanalýzy Evropské psychoanalytické federace (*Working Party on Initiating Psychoanalysis*, Reith et al., 2018) pro první setkání pacienta a analytika používá Bionovu metaforu „emoční bouře“ (1979), kterou vystihuje intenzitu a nepředvídatelnost toho, co se mezi aktéry odehrává. Otvírání symbolického prostoru během rychlých a měnlivých emočních výměn obou účastníků se přirovnává ke stavění stanu za špatného počasí nebo jeho obnově poté, co bouře vytrhala kolíky ze země. Projevem nevědomé emoční bouře může být například to, když se analytik nápadně rychle uchýlí k diagnostickému závěru, předčasně se přikloní k teoretické hypotéze, nálepkujícímu hodnocení pacienta, nebo mu neobvykle záleží na posouzení pacientovy osobnostní struktury nebo analyzovatelnosti. Emoční bouře při prvním setkání probouzí odpory

na straně pacienta i analytika (Vermote, 2012). Analytik v obecnějším procesu demonstrovuje schopnost tolerovat ne-porozumění a ochotu podílet se na hledání významu. Důvěřuje v nevědomý proces a smysluplnost jeho projevu a tato důvěra zahrnuje i to, že vztah pacienta a analytika dokáže pojmut a nově symbolizovat něco chaotického a nesnesitelného, co se v analytické hodině začíná vynořovat, a čemu zatím nerozumí. Svým postojem vyjadřuje to, že není nutné se obávat nevědomého prožívání, vyhýbat se mu nebo ho kontrolovat. Pro autora tohoto textu jsou schopnost zachytit scénické propletení analytického páru, sdílet emoční zkušenost a společně vytvářet symbolický prostor příznivými ukazateli pro průběh psychoanalytické léčby. Každé čtení kazuistického záznamu je jedinečné a pokaždé nové. Freudův zápis – tak *jak se mu uchoval v paměti* – lze zkoumat jako: a) tvořivý způsob, jak se vynořit z emoční bouře a obnovit jeho schopnost přemýšlet o nevědomých scénách, b) otisk této emoční bouře ve Freudově osobním zážitku, do kterého byl vtažený, c) ukázkou „zvládnutí emoční bouře“ a klinického fungování v průběhu rozhovoru a d) příklad rozvinutí nových technických postupů v průběhu „zvládnutí emoční bouře“. Freud nám ve svých případových studiích svoji bezprostřední zkušenost a její reflexi nechává otevřenou k dalšímu rozpracování. Různým způsobem se Kateřinou zabývali další autoři. Hermann Argelander (1976) se zaměřil na scénické ztvárnění rozhovoru. Scéna odhalení propojuje minulost a přítomnost, poukazuje na traumatický incident, který navodil Kateřininy příznaky. Ztvárnění incestní situace s otcem se odehrává způsobem, do kterého je Freud osobně zapojený, je formou „scé-

Chata Otto-Haus na horském hřebenu Rax, kde se Sigmund Freud v roce 1892 setkal s Aurélií Kronichovou

nického“ vzpomínání na tento incident. William Meissner (1979) zkoumá úlohu identifikace s obětí a agresorem při vzniku hysterických příznaků a komplikovaným vztahem Kateřiny ke svým rodičům z hlediska teorie objektních vztahů. Christine Diercksová (1996) se zabývá subjektivními vodítky o vhodnosti u daného pacienta zahájit psychoanalytickou léčbou. Andrea Sabbadini (1992) sleduje diagnózu, etiologii, psychodynamiku a léčebné intervence a porovnává je s historickými nálezy ze života Aurélie Kronichové, která v případové studii vystupuje pod pseudonymem Kateřina.

KAZUISTIKA JAKO SYMBOLIZACE

Každé kazuistické sdělení zachycuje: a) analytikovu zpětnou reflexi společného setkání formulovanou z profesionální pozice, b) analytikův ne plně reflektovaný prožitek tohoto setkání, o kterém se čtenář dozvídá z použitých slov a metafor, jejich sledu, vynechaných myšlenek, z autorových důrazů nebo zkreslených, expertních, překvapivých nebo nesrozumitelných po-

pisů. Freud do své kazuistiky vtěluje nejen zkušenost posluchače minulých událostí, které Kateřina vypravuje z perspektivy oběti otcových sexuálních útoků. Je nejen svědkem incestních výpadů Kateřinina otce, ale sám se účastní rozhovoru s Kateřinou a v intimním rozhovoru s ní se stává spoluhráčem přenosově-protipřenosového odehrání dynamických scén.

Prožitek autora kazuistiky čtenář do jisté míry ve svém čtení reprodukuje. Písemné zachycení klinické zkušenosti není věrným opisem skutečného dění nebo dokumentaristickým přepisem proběhlého rozhovoru, ale spíše zkreslenou zprávou o Freudově rekonstrukci klinických událostí. Sebedůkladnější dodatečné přepracování textu, jeho teoretické „vytúnění“ a vyšperkování nedokáže vymazat stopy nevědomé scény. Aby analytik mohl čtenáři sdělit část pravdy své emoční zkušenosti s pacientem, musí ji přeměnit ve „fikci“, která tuto pravdu analytického prožitku komunikuje čtenáři (Ogden, 2005). Čtení textu zpřítomňuje emoční zkušenost analytika v duchu „co mě se dělo, děje se čtenáři“ (Bion, 1992). Jedná se o vztah mezi zkušeností autora, textem a čtenáři. Čtenář se identifikuje s různými fasetami zachyceného klinického prožitku. Ukazují to různé reakce na chorobopis Kateřiny v dosud publikovaných pracích: zvědavé, okouzlené, empatické, zděšené, pohoršené, znásilňující, neuvěřitelné, schematické, umrtvené a mnohé další. Textové zachycení úvodního interview ovlivňuje čtenáře a scénickým působením navozený šum „subjektivně zkresleného hodnocení“ otvírá nové interpretační možnosti. Posuzovatelé mimo klinickou situaci stejně tak jako čtenáři odehrávají aspekty nevědomé

dynamiky úvodního interview, která dosud nenabyla slovní reprezentace (Reith et al., 2018). Domnívám se, že Freud písemně zachytil rekonstrukci jediného rozhovoru s Kateřinou nejen proto, aby zaznamenal své klinické pozorování a promluvil k odbornému a v té době značně skeptickému publiku, ale také aby obnovil svoji emoční rovnováhu vychýlenou „emoční bouří“. Chtěl demonstrovat svoji hypotézu traumatického svedení v etiologii psycho-neuróz, nikoliv jako komplexní zpracování případové studie, ale *případ redukoval na schéma hysterie*. Působení nevědomé scény v popisovaném horském setkání Freud doplňuje úvahami o nepříznivém dopadu reálných událostí na Kateřinu, které mohly spoluutvářet její příznaky: nepochybné sexuální obtěžování otcem, rozpad manželství jejích rodičů nebo existenciální hrozba, kterou spustila svým odhalením milostné aféry otce s Františkou (Swales, 1988).

DŮVĚRA V PSYCHOANALYTICKÉ POZNÁVÁNÍ

„...jednoho dne jsem sešel z hlavní silnice, abych vystoupil na odlehlejší horu..“ Má v textu nějakou funkci Freudova poznámka, která se věnuje nedůležité okolnosti náhodného setkání s Kateřinou? Nebo Freud zdánlivě nadbytečnou formulací vystihuje svoji objevitelsko-hermeneutickou zkušenost: sejít z hlavní silnice a zkoumat tento odklon, znamená objevit něco nového? Odráží okrajový básnicko-turistický komentář Freudovu „přípravenost sejít“ z dosavadního odborného směřování a ochotu vstoupit na zásadně novou metodickou a teoretickou cestu? Cesta je podobností o poznávání. Někdy je přínosné z ní odbočit. Vyjadřuje situaci analytika,

kteřý se v úvodním interview ztratí a nalézá cestu zpět. Kazuistický zlomek zachycuje historicky první písemně doložené použití metody volných asociací. Přibližuje jak Freudovo opouštění dobře prošlapané cesty medicínského myšlení, tak jeho „návraty na hlavní silnici“ zavedených myšlenkových postupů. Ukazuje, že srovnávání, paralely a analogie s našimi dřívějšími osobními a klinickými zkušenostmi mohou být užitečné, a stejně tak se mohou stát pastí, kdy objevujeme jen to, co už známe. Jsme svědky toho, že se Freud v nečekané situaci rozhovoru „mimo pracovnu“ a pod vlivem nevědomé scény odchyluje od navyklých myšlenkových postupů, *zapomíná na sebe* a otevírá se nové zkušenosti.

Kateřina: Jo, kdybych já jen věděla, co se mi to tenkrát zhnusilo.

Freud: To jsem nyní také nevěděl. Ale vyzval jsem ji, aby vyprávěla dále, co ji snad napadne, a očekával jsem bezpečně, že ji napadne právě to, co jsem potřeboval k objasnění případu.

Domnívám se, že v tomto místě narážíme na skutečné pomezí původního lékařského a rodícího se nového analytického uvažování. Freud mohl bezpečně očekávat v souladu s medicínskou praxí, že Kateřinu napadnou myšlenky, které budou zapadat a potvrzovat jeho předběžnou hypotézu sexuální traumatizace. *Očekával jsem bezpečně* ale také zachycuje jeho důvěru v metodu volných asociací, důvěru ve smysluplnost Kateřininých nápadů, které ve svém vynořování významné souvislosti teprve ukáží. I když se zdá, že *se cesta najednou ztrácí*, je možné důvěřovat, že *se snad najde něco v dalším vyprávění*. For-

mulace „očekával jsem bezpečně, že ji napadne právě to, co jsem potřeboval k objasnění případu“ může podporovat lékařský i psychoanalytický způsob poznávání, a neostrou formulací dovoluje obojí výklad: a) lékař si klinickým materiálem potvrzuje prekoncept sexuálního traumatu, i b) psychoanalytik důvěřuje metodě volných asociací, které ho ve schopnosti počkat si a nechat se vést pacientovými nápady směřují k pochopení toho, co zatím není zřejmé (not yet known). Můžeme sledovat, jak se rodí postoj epistemické důvěry v asociativní proces, který se na jiných místech opět ztrácí, když se Freud v určité netrpělivosti vrací k osvědčené praxi (obraně obnovuje lékařskou identitu) a usiluje rychle proniknout k jádru věci nebo zaujímá diagnostickou jistotu. Celý rozhovor osciluje mezi věděním a nevěděním. Freud místy setkání reprodukuje až příliš didakticky. Pozoruhodné jsou pasáže, ve kterých strukturující styl vedení rozhovoru a dotazování s cílem „dozvědět se“ přechází v analytický formát, ve kterém Freud Kateřinu nechává volně mluvit, naslouchá jí a všímá si pohybu, směru, odboček, zvláštností a zárazů v jejím vyprávění. Psychoanalytický styl práce se konstituuje opouštěním vševědoucího postoje a ochotou nebránit se tomu, že nás pacient zahrnuje do nevědomě spoluutvářené scény. Psychoanalytik se vzdává zaběhaných a „odladěných“ postupů a rozhovor tak uvolňuje od předporozumění a osobní touhy být pomáhajícím a všemohoucím lékařem. Freud se v neplánovaném setkání sice pokoušel držet svůj obvyklý lékařský postoj s vědecky distancovanou reflexí, ale zdá se, že mu v tom šťastná souhra okolností zabraňovala. Na neznámé teri-

torium vstupuje díky vnějším podmínkám (nevhodnost provádět hypnózu v přírodě nebo v jeho hotelovém pokoji) i pod vlivem vnitřních nevědomých scén, do kterých byl zapojován Kateřinou. Freud se *neodvažoval do takových výšin přenášet hypnózu*, a věřil, že *se to v jednoduchém rozhovoru snad podaří*. Volným rozhovorem zahájil analytickou práci. Protože v rozhovoru s Kateřinou narážel na meze lékařského postoje vědoucí arogance, zkusil nový postup. Opustil hypnoticko-suggestivní nebo edukativní intervence a nahradil je volným rozhovorem s rovnoměrně rozloženým nasloucháním. Z pozice metodického nevědění *k jeho překvapení děvče opustilo nit hovoru a začalo vyprávět dvě řady starších příběhů*.

ZÁKLADY PSYCHOANALYTICKÉ TECHNIKY

Freud Kateřinu vyzval, *aby vyprávěla dále, co ji snad napadne*. V provizorní situaci se spolehl na jednoduchý rozhovor, který se později rozvinul do základního pravidla psychoanalytické techniky, tak jak ji například popsal v kazuistice *Kryšho muže (Poznámky k případu nutkavé neurózy)*: „říkat všechno, co člověku projde hlavou, byť by mu to bylo nepříjemné, nedůležité, byť by se mu zdálo, že to sem nepatří, nebo že je to nesmyslné, a ponechal mu volbu, kterým tématem chce sdělení zahájit“. Na počátku rozhovoru sama Kateřina intuitivně základní pravidlo předjímá: *Doktorovi se přece může říct všechno*. Freud střídavě přechází mezi explorativním a nestrukturovaným vedením rozhovoru, v některých částech naslouchá, *nenaléhá*, a na jiných se naopak snaží *rychle proniknout k jádru věci*. Kateřině tak umožňuje vybavovat si některé vytěsňené vzpomínky a vytvářet

psychický prostor namísto aby hledal symptomatické řešení. Z hlediska techniky vedení rozhovoru první dvě Freudovy otázky ujišťují o jeho zájmu, ochotě naslouchat a navozují bezpečný kontakt (*Co vás tedy trápí? a Přisedněte si a popište mi, copak to vlastně je, ten těžký dech?*). Od třetí otázky (*A v krku necítíte nic?*) se rozhovor začíná podobat spíše exploračnímu lékařskému rozhovoru nebo strukturovanějším fázím polostrukturovaného nebo pružně strukturovaného rozhovoru. Freudův *jednoduchý rozhovor* je ve skutečnosti směsí edukace, aktivního a empatického naslouchání, *šťastného odhadování*, navádějících sugestivních, direktivních nebo nátlakově-manipulativních otázek (*kdybyste si dovedla vzpomenout, pak by se vám dalo pomoci...*), rekonstruktivních interpretací, překladau tělesných příznaků do jejich emočního ekvivalentu (*pocit na zvracení znamená odpor*) podobající se *rozluštění obrázkového písma*. Z hlediska techniky vedení rozhovoru je zajímavé, že Freud oslovuje nejprve afekt a obranu mobilizovanou proti afektu, nikoliv zneklidňující obsah. *Vy jste kdysi tehdy před dvěma lety uviděla nebo uslyšela něco, za co jste se styděla a co byste byla raději ani neviděla*. Zdá se, že tato nenasyčená formulace, Kateřinu neo-ohrožovala a uvolnila ji k dalším asociacím. Vybavuje si následně překvapivou vzpomínku, další střípek v sestavování emočně pravdivé mozaiky. *Opravdu, já jsem přeci nachytala otce u Františky, mé sestřenice!* Kazuistický záznam neobsahuje zmínku o emočním stavu, který by Freud v rozhovoru s Kateřinou zažíval a pozoroval, přestože „uskřínutý afekt“ Freud pokládal již v té době za stěžejní a věděl, že vzpomínání bez afektu nevede k žádným výsledkům.

Můžeme předpokládat, že Kateřina silné pocity během rozhovoru prožívala a vyjadřovala, ale Freud je nezmiňuje nebo zakrývá teoretizujícími úvahami. Kateřina říká, že *se tak vylekala, že všechno zapomněla*. Při naslouchání odvozené komunikaci bychom v této její formulaci mohli zaslechnout, že přeneseně mluví i o své zkušenosti s Freudem, a také v rozhovoru s ním se vylekala a všechno zapomněla. Freud rychle přechází v žargonový způsob vyjadřování a píše, že *afekt sám vytváří hypnoidní stav a jeho produkty jsou pak vyloučeny z kontaktu s vědomím, s Já*. Mám za to, že nevědomá dynamická scéna organizuje uspořádání rozhovoru, protipřenosovou účast analytika i jeho teoretické úvahy, které mu jsou dostupné před setkáním, v průběhu rozhovoru i po jeho ukončení. Scéna, do které je analytik zapojen, ovlivňuje to, jak direktivně se vztahuje vůči pacientovi, jak k němu mluví, jak je schopný ho sledovat a rozumět mu. Freud nedoceňoval, že analytik se podílí na oživeném přenosu a svými vstupy a reakcemi ho stimuluje (Gullestad, Killingmo, 2020). Pokud analytik nezachytí intersubjektivní a přenosově-protipřenosové události analytické hodiny, nebo se těmto prožitkům brání, je nucen zaujímat více expertní pozici, ve které odhaduje na základě obecnějších zákonitostí. V roce 1893, kdy došlo k setkání Kateřiny s Freudem (otištěno bylo pak ve *Studiích* 1895) neměl ještě Freud k dispozici rozpracované pojetí přenosu jako hlavního hybatele léčby. Nemohl ani vycházet z propracovanějších modelů nevědomé a nereprezentované komunikace (například projektivní identifikace, scénického ztvárnění, analytického pole). V paralele s Oidipem v Sofoklově dramatu se pokoušel uhodnout hádanku Sfinxy.

HLEDÁM DOKTORA

Kateřina oslovuje Freuda jako lékaře a její trápení ho svede od jeho původního záměru *zapomenout na chvíli na medicínu, a zvláště na neurózy*. Nepřesvědčivá Freudova popuzenost, že je vytržen ze *zaujetí kouzelným pohledem do dálky a pohroužení do sebe*, bere rychle za své. Nabízí se mu vzrušující příležitost proniknout do tématu, do kterého je beztak ponořen. *Zaujalo ho, že by se neurózám dařilo ve výšce přes 2 000 metrů*. Strádání Kateřiny si žádá jeho pozornost. *Jsem nemocná na nervy a dobře mi ještě není*. V okamžiku, kdy Kateřina Freudův zájem získává, uvádí se do pohybu nevědomý proces s řadou méně nebo více rozpoznatelných dynamických scén (Holub et al., 2019). Freud si jako pohledný třiceti osmi-letý muž v horské chatě na hřebenu pohoří Rax všimne podmračeného děvčete. Neznámý host vzbudí zájem osmnáctileté Kateřiny, dcery majitelky hotelu, která si svoji předběžnou fantazii o generaci starším muži doplní o informace z knihy návštěvníků. Kateřina již existuje v mysli Freuda a Freud existuje v mysli Kateřiny. Kateřina posléze kontaktuje zamyšleného odpočívajícího Freuda. *Pane, vy jste doktor?* Otázka je nejen začátkem prvního zaznamenaného psychoanalytického rozhovoru, ale ukázkou toho, jak se nevědomé spolu-bytí dává do pohybu. Otázka *Pane, vy jste doktor?* je vstupní branou do svádivé scény společného odkrývání a odhalování. Freud je překvapený, ale současně potěšen, že se tato mladá vesnická dívka zajímá o jeho „doktorský“ názor a chce svému strádání porozumět. Oceňuje její otevřenost, která mu schází u prudérních městských paniček. Ochotně se nechává odvést od krás přírody k poutavému pátrání po smyslu hysteric-

kých příznaků. Freud prochází vstupním testem, necítí se rušen ani zaneprázdněn na dovolené, nebrání se vstoupit do rozehrané scény společného odhalování, přijímá se zájmem její kontaktní otázku, která současně pro oba vytyčuje bezpečný lékařský rámec: odhalování v mezích role pacientky a lékaře. Freud Kateřinu bere vážně, zabývá se jí a je zvědavý. Nechá se překvapovat, jejím příznakům věnuje veškerou pozornost a „půjčuje“ Kateřině svoji mysl ke zpracování její emoční zkušenosti, v jeho tehdejší pojetí „uskřínuté v hysterických příznacích“. Nechá se ke scéně odhalování svést k překročení hranic lékařského vyšetření v nelékařských podmínkách a současně důvěrný kontakt v medicínském rámci nezneužije. Neopakuje matoucí zkušenost Kateřiny se sexualitou otce, který na ní v posteli naléhá ztopořeným penisem a vyvíjí sexuální nátlak. Na scénické rovině si dokážeme představit, že nešlo pouze o tehdejší Freudův terapeutický styl, ale že jeho „naléhání“ na Kateřinu, aby si vzpomněla na souvislosti, které ho nápadně zajímaly, bylo specifickým novým odehráním (mutual enactment) a novým pokusem vstoupit do traumaticky obsazené scény. Opakování v sobě nese naději na reparaci zkušenosti s otcem, který o dceru v potenciálně incestní situaci neztrácí skutečný zájem, ale dokáže udržet hranici mezi dítětem a dospělým, rozlišuje mezi něžnou řečí dítěte a vášnivou řečí dospělého (Ferenczi, 2012). Chápe, že dětské překračování hranic není výzvou k dospělé sexualitě a nezaměňuje je za vzrušující svádění dospělou ženou. Freud je nucen improvizovat, nedovede si představit, že by byli s pacientkou veřejně odhaleni při provádění hypnózy, a tak namísto toho nechává Kateřinu volně

mluvit. Naslouchá tomu, jak se v jejím rozpomínání vynořují krycí vzpomínky a zaujatě mu začíná docházet, že traumatická je pro Kateřinu nejen incestní scéna, kdy k ní do postele přiléhá v jejích 14 letech opilý otec a ona před ním musí utéct, ale také spojení této incestní scény s jejími oidiipnými fantaziemi, které jsou zklamané v 16 letech, kdy Kateřina přistihne otce, jak souloží s podobně starou Františkou. Do hry vstupuje nevědomá psychická realita spojená s pocity zahanbení a provinilosti. Ze svědectví dětí, které byly vystavené incestnímu svedení, si dokážeme představit například pocity viny za fantazijní tužby vůči rodiči, za ambivalentní pocity vůči němu nebo za to, že se podařilo „rodiče“ svést. Jakmile Kateřina odhalila otcovu sexualitu s dívkou jejího věku (ona mohla být na jejím místě), *začalo se jí ztěžka dýchat*, rozvinula opakující se dušnost, kterou Freud později chápe jako hysterický příznak. Symptomy dušnosti odkazují na milostný akt, který je prožíván pod vlivem infantilní fantazie. V této dětské představě se milostný styk rovná znásilnění. Freudův zápis v kazuistickém fragmentu zachycuje, jak se posouvá jeho vnitřní pozice, kterou vůči Kateřině během rozhovoru zaujímá. Opouští pozici experta, autority, lékaře a nechává se strhnout Kateřininým vyprávěním. Osobně vstupuje do nevědomé scény svádění a zaujatého odhalování. Daří se jim spolu mluvit o Kateřinině odhalení, spolu bezpečně odhalují matoucí a konfliktně obsazené sexuální představy. Ve Freudově záznamu nedokážeme identifikovat jeho pocity vůči dívce, která je o generaci mladší a které se daří v něm probudit nevědní zájem o ni a o její potíže. Freud se v horské scéně pro Kateřinu stává někým, kdo

s ní navzdory erotickému rozměru blízkosti setrvává, nezneužije situace a rozšiřuje její kapacitou snést pocity navozené blízkostí.

NEVĚDOMÁ SCÉNA

Nevědomá dynamická scéna za určitých okolností umožňuje přístup k psychicky nereprezentovaným¹ prožitkům pacienta. Vzniká jako odpověď na konflikty a fantazie probuzené analytickou situací v obou účastnících. Vynořuje se jako živé intersubjektívni drama analytického jeviště. Podobá se mlhovině s nezřetelnými obrysy. Jako bohatě nasycený hypertext odkazuje k potenciálním nevědomým významům. Analytik je spoluvůrce toho, co se v dyádě odehrává v sérii sotva patrných, nevědomých, interaktivních, vzájemně konstruovaných dramát (Levine a Friedman, 2000). Vnitřní vztahové scénáře lze rozpoznávat nikoliv z obsahu rozhovorů, ale z jejich formy: z implicitních tělesných a psychických postojů, gest, mimiky a používání jazyka (Stänicke et al., 2015). Během úvodního rozhovoru se podaří zachytit uvědomitelnou vrstvu, která je pro pacienta i analytika snesitelná a která se rozehrává na nejhlubší ne-jazykové úrovni (Lorenzer, 1983). Scénické okamžiky propojují neverbální interakci s reprezentacemi obrazů a ty pak s „pojmenováním“. V základu lidské zkušenosti se nenachází objekty, tj.

¹ V analytické práci s pacienty vytváříme reprezentace. Reprezentace jsou transformace základních primitivních prvků Onoho objevené v Já. Prvním krokem je transformace pudového impulsu to nevědomé reprezentace, kdy se setkává pudový impuls s objektem. Nevědomá reprezentace, „prezentace věci“ se promění do slovní prezentace a propůjčuje počátečnímu stavu pudového impulsu komunikovatelnou podobu prostřednictvím jazyka (Green, 2002).

prezentace věcí², ale zkušenost, v jaké jsme s nimi byli interakci. Prezentace věci přichází do vědomé zkušenosti nejprve skrze své propojení se slovní prezentací. Pouze slovní prezentace zakotvené do nevědomé prezentace věci mají duševní význam a psychický systém je může využít. Slovo/ jméno je uzlem, sítí významů a reprezentuje složité scénické struktury, nejenom věc samotnou. Proto ve formě určitého zasnění (nikoliv v logickém, racionálním, objektivizujícím myšlení) sledujeme nevědomí pacienta v jeho hře, v rodících se scénických interakcích coby bezeslovných souhrách, dokud se neobjeví symbolická reprezentace (scénické porozumění, scénická evidence), kterou lze pojmenovat. Symbol není jen reprezentací věci nebo objektu, ale reprezentací objektního vztahu, do němž jsou zapracované objektově-scénické události. Přestože analytik v úvodním rozhovoru může podpořit symbolizaci a účastnit se převedení dějů odehrávajících se na nejhlubší nejazykové úrovni do slov, je nucen svoji řeč přizpůsobit zkušenosti sdílejících myslí (intersubjektivního třetího, skupinového prožitku), které vytváří novou kvalitu odlišnou od separované zkušenosti každého účastníka. Metaforický jazyk se ukazuje jako příhodný k zachycení nově sdílené zkušenosti. Pokusím se tímto jazykem zachytit několik potenciálních, dosud ve slovech nezachycených scénických

útvárů, do kterých mohl být Sigmund Freud osobně zapojován. Scény naznačuje jazyková forma, volba slov a jejich víceznačnost, spíše než explicitní obsahy kazuistiky. Jednotlivé scénické konfigurace mohou být v textu různou měrou odehrávané a současně slovně symbolizované. Například „otcovo umlčení, naléhání a pronikání“ se skrze Freudův zápis na přenesené rovině odehrálo i v samotném setkání mezi Freudem a Kateřinou. Kateřina mohla prožívat, že ji Freud umlčuje, naléhá na ni nebo do ní proniká svými hypotézami. Freud volí sugestivní jazyk. *Naléhat* (v angličtině *to penetrate*, v němčině *Dringen*) má různých jazycích dvojznačné a sexuální konotace. Prožívala-li Kateřina Freuda jako přenosový objekt, mohla ho vnímat jako dobrou lékařskou a otcovskou figuru, která by jí mohla pomoci vyrůst ve zdravou, neneurotickou, sexuálně zralou mladou ženu (Sabbadini, 1992). Současně je v pozadí přítomen obraz „špatného“ otce, který jí způsoboval tělesné a psychické obtíže, byl zodpovědný za nemanželský vztah s Františkou a mimomanželské dítě. Protože dobrý objekt nelze jednoduše oddělit od špatného, pouští Kateřina Freuda do svého intimního tajemství jen do nesitelné míry jejích obav, protože „dobrý otec může kdykoliv zradit a stát se špatným otcem“.

Scénické ztvárnění potřeby současně znát i neznat pravdu

Freud i Kateřina sdílí potřebu dozvědět se víc a oba jsou vybaveni schopností dívat se. Kateřina Freuda pozoruje během jídla. Není pochyb o tom, že ji Freud zaujal, poté se šla podívat do knihy hostů, aby zjistila něco o něm a jeho profesi. Freud si všimne

² Prezentace věcí – Freud (1915) rozlišuje mezi vědomou reprezentací, která se skládá z prezentace věci a slova, a mezi nevědomou reprezentací, která je pouhou prezentací věci. Posun z nevědomí do vědomí je podle Freuda spojený s propojením prezentace věci s prezentací slova. Použitím slova „prezentace“ Freud naznačoval, že neodkazuje na věc jako takovou, ať už jde o věc nebo slovo, ale uznává vysoce nasycenou povahu slov (a věcí), kterou pro daného člověka mají.

zachmuřené tváře Kateřiny a způsob, jak ho oslovila, v něm zažehne zájem pod hlavičkou odborného zájmu o neurozy. Ale co by mohla v odborném protokolu znamenat poněkud zbytečná ironická poznámka: *Zaujalo mě, že by se neurosám tak dobře dařilo ve výšce přes 2 000 metrů, a ptal jsem se tedy dál?* Něco rezonuje v tomto téměř poetickém výroku s tím, jak on sám setkání s Kateřinou prožíval. Po faktickém výčtu symptomů se znovu objevuje pasáž, která se týká jejich vztahu: *Měl jsem se tu pokusit o analýzu? Hypnosu jsem se ovšem neodvažoval přenášet do těchto výšin, ale snad se to podaří v jednoduchém rozhovoru. Musil bych to uhodnout.* Současně by mohli oba také potřebovat něco nevědět (turn blind eye). Pokud bychom hypoteticky předpokládali, že problematikým tématem bylo incestní svedení (otec neúspěšně sexuálně obtěžoval Kateřinu, úspěšně svedl a přivedl do jiného stavu její vrstevnici Františku), je incestní svedení něčím, co oba považují za důležité (vztahuje se k potížím Kateřiny), a co je současně v situaci dospělého muže a o generaci mladší dívky ambivalentní, o čem v aktuálním setkání oba potřebují vědět i nevědět.

Scénické ztvárnění překročení hranic a incestu

Mladá svobodná žena Freuda oslovuje mimo kontext jeho terapeutické profese, za hranicemi jeho doktorské role, v čase jeho dovolené. Nezachycuje její oslovení prožitek překročování hranic, někdo něco překračuje? Kateřina zaskakuje Freuda otázkou, který se po chvílce vzpomatoval a odvětil jí: *Ano, jsem doktor, odkud to víte?* Dává Kateřina Freudovi zažít ranější komunikací (projektivní identifikace), jaké

to je, být překvapený a zaskočený? Jako by mu dávala pocítit, jak se mohla cítit být zaskočená něčím, na co ještě nebyla připravená, co u ní jako následek *sexuálního zděšení probudilo úzkost.*

Scénické ztvárnění obětí a násilí

Kdo je v Kateřinině příběhu obětí a kdo pachatelem? Sledování nevědomých identifikací nás může přivést k otázce konfliktně obsazené sexuality, která v sobě obsahuje podvojnou libidinózní i agresivní stránku. Dětská fantazie primární scény (milostného aktu rodičů) jako násilného/znásilňujícího aktu dává příležitost k identifikacím s obětí a pachatelem. Koho představuje Františka? Identifikuje se s ní Kateřina jako se sexuální obětí otce nebo jako s rivalkou? Mohla Františka reprezentovat matku Kateřiny a přenesenou oidipskou žárlivost na ni? Byla Kateřina svědkem násilných interakcí mezi rodiči? Identifikaci s obětí a s agresorem by mohla ztvárňovat otcova halucinatorní zlostná tvář, která jí hrozí a pronásleduje a udržuje dynamiku oběti: otec jí hrozí napadením, ona ohrozila otce a cítí se vina rozpadem vztahu rodičů. Samotný rozvod rodičů mohl být pro Kateřinu ambivalentně prožívaný. Mohla si přát rodiče rozdělit, odstranit matku z ložnice rodičů a vinit se za to, stejně tak si mohla přát udržet rodičovský pár pospolu. Útok na rodičovský pár zahrnuje v nevědomé logice pomstu matce doprovázený pocity viny a lítosti, ale také pomstu otcí z pozice otcovy oběti (veřejným oznámením). Mohlo k incestním vztahům otce docházet díky nevědomé koluzi ze strany matky? Jinými slovy „přenechávala“ matka svoji dceru otcí, nechránila ji dostatečně a aktivně si nevěšmala varovných známek? Nerozehrála

se scéna oběti a pachatele také v rozhovoru Freuda s Kateřinou ve smyslu kdo koho používá? Nebyla Kateřina obětí Freudova objevitelského zájmu, kterému se podrobuje a současně z Freuda činí výzkumného pachatele? Nestal se také Freud obětí rozhovoru, k němuž byl sveden a během kterého si udržuje iluzi lékaře, který vede odborný rozhovor? Násilí by se ohlašovalo v širší otázce násilné potřeby vědět veškerou pravdu, nahlížet do ložnice rodičů nebo do nitra pacienta za každou cenu.

Scénické ztvárnění vyhnutí se scéně odhalení (popsaná Argelanderem)

Samozřejmě to nebyla nadmožská výška, která Freudovi znemožnila použít prověřenou katarzní a hypnotickou metodu: byly to vnitřní a vnější okolnosti popisované situace. Dokážeme si situaci představit? Mohla Freuda a Kateřinu vidět její matka z chalupy? Nebo mohla její matka přijít a Kateřinu odvolat, protože někteří hosté se dožadovali jídla? Co by si matka pomyslela, kdyby je překvapila během hypnózy? Když přemýšlíme o situaci mezi Freudem a Kateřinou, napadá nás „situace odhalení“, která byla ústředním bodem Kateřinina vyprávění: Nejprve je otec odhalen in flagranti s Františkou. Poté je tato událost odhalena (dis-covered) Kateřinině matce. Následující pasáž svojí nejednoznačnou volbou slov také zahrnuje scénu odehrávající se v té chvíli mezi Freudem a Kateřinou: *Děvče teď vypravuje, jak konečně řekla tetě/matce, která na ní pozorovala změnu a tušila za tím nějaké tajemství.* Také Freud viděl zamračenou tvář Kateřiny a tušil za ní tajemství neurózy. Kateřina mu neurózu „od-halila“ popisem svého skutečného odhalení. Když Freud upustil od dotazování a nechal Kateřinu

David Holub

MUDr., Ph.D. Psychoanalytik (IPA), psychiatr, působí v soukromé praxi a Psychosomatické klinice v Praze, tréninkový analytik ČPS, tréninkový terapeut ČSPAP, pregraduálně vyučuje na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy a Katedře psychologie Fakulty sociálních studií Masarykovy Univerzity. Podílí se na předatestační přípravě a celoživotním vzdělávání lékařů. Spoluzakladatel a bývalý šéfredaktor časopisu *Revue pro psychoanalytickou psychoterapii a psychoanalýzu* a člen redakční rady časopisu *Psychoterapie*. Lektor certifikovaného kurzu *Operacionalizovaná psychodynamická diagnostika (OPD-2)*, zabývá se balintovskými skupinami.

řinu spontánně vyprávět, dostavila se další „od-halení“: *Potom však děvče k mému překvapení opustí tuto nit hovoru (odhalení jejího zážitku matce) a začne vyprávět dvě řady starších příběhů... Ty se týkají „od-halení“ její nevědomé lásky k otci obsažené v tématu jeho „sexuálních návrhů“ a „od-halení“ otcovy tajné milostné aféry s Františkou. Kateřina se nyní sama „od-haluje“ Freudovi: *Tím by byl případ vysvětlen; ale co ta halucinace hlavy, která se v záchvatu opakuje a která jí nahání hrůzu, odkud ta pochází? Na to se jí ptám nyní. Odpovídá promptně, jako by také ona v tomto rozhovoru začala lépe chápat: „Jo, teď už to vím, ta hlava je hlava otcova, teď to poznávám,**

ale ne z té doby. Později, když potom začaly všechny ty spory, dostal na mne otec šílený vztek; vždycky říkal, že já jsem vším vinna; kdybych prý nežvanila, nebylo by došlo k rozvodu; vždycky mi hrozil, že mi něco udělá; jakmile mě zdálky uviděl, jeho obličej se zkrivil vztekem a hnal se za mnou se zdviženou rukou.“ Kateřinino porozumění se rozšířilo ke konci rozhovoru natolik, že byla schopná rozpoznat hlavu zjevující se během jejích záchvatů jako hlavu svého otce se stejně hrozivým výrazem obličej, se kterým ji pronásledoval poté, co svá pozorování „od-halila“ matce. Její poznámka „*ale ne z té doby*“ označuje bod obratu v jejím vztahu k otci. Do té chvíle ji pronásledoval sexuálně, poté jí pronásledoval, aby se pomstil. Můžeme doplnit, že scéna (ne)odhalování pronikla i do způsobu, jak Freud o Kateřině ve zveřejněném textu psal. Nejprve její totožnost zahalil pseudonymem Kateřina, avšak v dodatku k chorobopisům ji odhalil o 29 let později (1924), když napsal, že *nebyla neteří ale dcerou hostinské a onemocněla následkem sexuálního svádění vlastním otcem*. Freud ale totožnost její a jejího otce odhalil nepřímo mnohem dříve. Nejen v samotném chorobopise Kateřiny, ale v souborné práci *Studiích o hysterii* uvádí, že tato událost má co do činění s otcovským svedením a incestem (s. 134). Navíc Freud prozrazuje totožnost otce ve zvolání bratrance Aloise: *Nakonec bude Františka u táty*.

Scénické ztvárnění svedení

Kateřina současně vypráví a v souladu s tímto vyprávěním inscenuje „noční můru o svedení otce(m)“. Probouzí Freudův zájem. *Kateřina navštívila jiného doktora v L, ale dobře jí ještě není*. Vy byste mi dokázal

pomoci? Kateřina aktivně rozehrává svoji „noční můru o svedení otce(m)“, do které je Freud zcela vtažen, ale současně uvnitř ní něco z tohoto dění reflektuje a nějak s tím (analyticky) zachází. Otázkou úvodního rozhovoru je, jak se z prožitku manifestní noční můry (popisované i scénicky ztvárněné) posunout k pochopení jejího latentního smyslu, ať už o horském setkání přemýšlíme jako o snu Kateřiny, nebo o společném snu Freuda a Kateřiny, případně retrospektivním Freudově snu z tohoto setkání. Freudův záznam („sen o snu“) se tak stává zprávou nejen o tom, jak on byl do „emoční bouře“ vtažený, ale i jak v rámci ní klinicky fungoval a nenechával se jí strhnout.

Scénické ztvárnění dívání se na primární scénu

Sexuální scénu je možné v dětské představě zobrazit z různé perspektivy: z pozice pozorovatele *koitující dvojice* nebo v identifikaci s matkou nebo otcem či oběma jako účastník milostné scény. Freud rovinu zneklidňujících fantazií dítěte o rodičovské sexualitě v kazuistice Kateřiny ještě nerozpracovaná a umisťuje ji okrajově do poznámky pod čarou. *Spala jsem tehdy v pokoji vedle pokoje svých rodičů, dveře byly otevřeny a na stole hořelo noční světlo. Tu jsem několikrát viděla, jak šel otec k matce do postele, slyšela jsem něco, co mě velmi vzrušilo. Nato jsem pak dostala záchvaty*. Patrná je však identifikace Kateřiny s Františkou v prožitku primární scény. Co otec dělal s Františkou, dělal i s jinými ženami včetně její matky, a mohl dělat i s Kateřinou. Freud s Kateřinou společně pozorují milostnou scénu, která se „odehrává/odehrávala jindě“.

Scénické ztvárnění účasti na primární scéně

Kateřiny zkušenost s otcovým sexuálním obtěžováním a překračováním hranic může v úvodním interview sehrávat úlohu varovného příběhu poukazující na riziko zneužití v analytické situaci. Přímé sexuální obtěžování otcem/straším mužem je hrozbou a současně situací, kterou Kateřina potřebuje reparovat a bezpečně prožít. Kateřina při výletu s otcem usnula, avšak v noci se probudila a *cítla jeho tělo ve své posteli*. Freudovo jazykové zachycení symbolické soulože je více než výmluvné. Freud čeká, že mu Kateřina dá a poskytne, co by mohl vřadit do jejího vyprávění a do myšlenek, na které myslel během hovoru. *Nabízela se cesta rychle proniknout* (v angličtině penetrovat) *k jádru věci*. V češtině by se dalo říct „rychle jít na věc“. Sloveso *proniknout* je doplněné slovesem *vložit*. Freud si klade otázku, jaký význam pro Kateřinu mělo to, co do ní vložil, přestože *sice připustila vše, co do jejího sdělení vřadil*. Pozoruje její úlevu, která následovala po vybavení si vytěsněných vzpomínek. Můžeme se dohadovat, zda *proměna* Kateřiny, *obživnutí její mrzuté trpící tváře, bystrý pohled, známka ulehčení a pozvedlé nálady* odrážela úlevné pochopení dřívějším vzpomínkám, kterým *do té doby nerozuměla*, nebo byla spojená se zážitkem být vnímaná a respektovaná, případně úlevu, že našla symbolický prostor, do kterého mohla umístit a s Freudem sdílet něco, co se zraněnou a rozrušenou matkou možné nebylo. Mohla se cítit vyslyšená bez posuzování a odsuzování. Nakonec se však nevyhneme úvaze, zda nemohla úleva nastat odehráním některého z naznačených nevědomých scénářů a napojením se na odštěpenou část její

zkušenosti. Freud i Kateřina mohli stvořit společné drama, které si předtím ani jeden nedokázal představit. Kateřiny následná reakce *jako by byla z něčeho usvědčená*, se nemusela týkat pouze přiznání, že na ni otec sexuálně naléhal a jak prožívala otcovo svádění, ale i ambivalentní zkušenosti Freudova bezprostředního lékařského naléhání a symbolické sexuální scény.

ÚČAST ANALYTIKA

Freud svoji tlakovou metodu a urychlování svého odhadu, pro kterou od pacientky ještě neměl oporu v klinickém materiálu nebo jejích asociacích, vysvětluje neobvyklými okolnostmi a omezeným časem rozhovoru jednoho setkání (*nikdy jsem ji již neviděl*). Nelze však pominout jeho tehdejší direktivní styl ani zapojení do nevědomé emoční bouře a potřebu chránit se před ní, před „intenzitou svádění“ upevňováním své profesní pozice.

ZÁVĚR

Úvodní rozhovor mívá status předběžnosti. Přesto se v něm daří otevřít něco osobního. Pacient spolu s analytikem v neopakovatelné rozmluvě něco podstatného rozezvučí. Uvedou do pohybu konverzaci, která současně obnovuje pacientovu přerušenu nebo utichlou vnitřní řeč. Úvodní rozhovor zpřístupní pouze některé vrstvy pacientova trápení. Jedním z oken do skutečného prožívání pacienta je nevědomá scéna. O úvodní scéně můžeme přemýšlet jako o pokusu vyjádřit slovními akcemi nebo jednáním dosud nesymbolizované prožitky a současně zárodek budoucího porozumění důležitým konfliktům, které půjde sdělovat slovy (Reith et al., 2018). Cílem prvního rozhovoru je vzbudit u ana-

lyzanda chuť na další rozmluvu, vyvolat zájem o dění ve vlastní mysli a podpořit ho v úmyslu vstoupit do analytického procesu. Můžeme předpokládat, že setkání s Freudem Kateřinu dlouhodobě ovlivnilo. Podle dochovaných záznamů se na něj s odstupem několika let od uvedeného setkání obrátila a konzultovala s ním otázky svých dětí. Kromě prožitků samoty a smutku se jí již nikdy nevrátily příznaky, kvůli kterým se původně na Freuda obrátila a nemusela již vyhledat odbornou pomoc. V jistém smyslu studium historických pramenů, rozhovor s Kateřininou dcerou a vnučkou potvrdily Freudovu naději, že *dívce, jejíž sexuální citění bylo tak záhy zraněno, přinesl rozhovor jistý prospěch*. Tehdejší jednorázové interview bylo současně léčbou.

PODĚKOVÁNÍ

Autor děkuje členům Pražské skupiny pro současnou psychoanalýzu (PSSP): Ivě Andrejsové, Jiřímu Jakubů, Radimu Karpíškovi, Martinu Mahlerovi a Romanu Telerovskému za diskusní prostor, ve kterém se rodily myšlenky tohoto článku.

LITERATURA

- Argelander, H. (1978). Das psychoanalytische Erstinterview und seine Methode*. *Psyche – Z Psychoanal.*, 32(11):1089–1098.
- Argelander, H. (1976). Im Sprechstunden-Interview bei Freud. *Psyche – Z Psychoanal.*, 30(8):665–702.
- Bion W. R. (1979). Making the best of a bad job. In: *Clinical seminars and other works*, 321–31. London: Karnac, 1994.
- Bion, W. R. (1992). *Cogitations*. London: Karnac.
- Diercks, C. (1996). The first interview – objective and subjective perspectives to the unconscious process. Von der objektiven zur subjektiven Indikation. Zum psychoanalytischen Erstgespräch. *Bulletin, Zeitschrift der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung* 6, 79–104.
- Ferenczi, S. (2012). Zmatení jazyků mezi dospělými a dítětem – Řeč něhy a vášně. *Revue psychoanalytická psychoterapie*, 14:7–13.
- Fichtner, G. und Hirschmüller, A. (1985). Freuds »Katharina« — Hintergrund, Entstehungsgeschichte und Bedeutung einer frühen psychoanalytischen Krankengeschichte***. *Psyche – Z Psychoanal.*, 39(3):220–240.
- Freud, S. (1893). Katharina, Case Histories from Studies on Hysteria. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume II (1893–1895): Studies on Hysteria*, 125–134.
- Freud, S. (2000). *První kniha, Spisy z let 1892–1899*, Kocourkovo nakladatelství, strana 150–158.
- Freud, S. (2002). *Nevědomí (1915)*. Desátá kniha. *Sebrané spisy Sigmunda Freuda. Spisy z let 1913–1917*. Psychoanalytické nakladatelství, Praha.
- Gullestad, S.E., Killingmo, B. (2020). *The theory and practice of psychoanalytic therapy: Listening for the subtext*. Routledge.
- Holub, D., Telerovský, R., Benešová, M., Karpíšek, R., Nondek, M., Peřich, T., Viktorinová, M., Tischler, L. (2019). Identifikace vynořující se dynamické scény během úvodního psychodynamického interview: klinická a výzkumná perspektiva. *Psychoterapie*. 13; 3: 222–243. ISSN: 1802–3983.
- Meissner, W.W., S.J. (1979). Studies on Hysteria—Katharina. *Psychoanal. Q.*, 48:587–600.
- Killingmo, B. (1999). A psychoanalytic listening-perspective in a time of pluralism. *Scand. Psychoanal. Rev.*, 22(2):151–171.
- Laplanche J, Pontalis J-B (1973). *The language of psychoanalysis*. London: Hogarth.
- Lorenzer A. (1983). Sprache, Lebenspraxis und szenisches Verstehen in der psychoanalytischen Therapie. *Psyche*, 37, 97–115.
- Masson, J.M. (1984) *The Assault on Truth: Freud's Suppression of the Seduction Theory*. London: Faber & Faber.
- Masson, J.M. (Ed.) (1985) *The Complete Le-*

- ters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess 1887–1904*. Cambridge, Mass. & London: Belknap Press.
- Ogden, T. H. (2005). On psychoanalytic writing. *International Journal of Psycho-Analysis*6, 15–29.
- Reith, B., Moller, M., Boots, J., Crick, P., Gibeault, A., Jaffe, R., Lagerlof, S., & Vermote, R. (2018). *Beginning Psychoanalysis: On the Process of Initiating Psychoanalysis*. London: Routledge.
- Sabbadini, A. (1992). ‘The Truth Is, Sir, My Nerves are Bad’ Reflections on Freud’s Case of Katharina. *Brit. J. Psychother.*, 9(2):157–168.
- Schatzman, M. (1992) Freud: who seduced whom? In *New Scientist*, 21 March, pp. 34–37.
- Stänicke, E., Strömme, H., Killingmo, B. and Gullestad, S.E. (2015). Analytic Change: Assessing Ways of Being in a Psychoanalytic Follow-up Interview. *Int. J. Psycho-Anal.*, 96(3):797–815.
- Swales, P.J. (1988) *Freud, Katharina, and the first ‘Wild Analysis’*. In Freud, Appraisals and Reappraisals, Vol. 3 (ed. P.E. Stepansky). Hillsdale, N.J.: The Analytic Press.
- Došel do redakce 7. 7. 2022, v revidované verzi 3. 4. 2023. K publikaci přijat 10. 4. 2023.*

Následuje plné znění českého překladu chorobopisu Kateřiny, který byl vydaný jako součást Sebraných spisů Sigmunda Freuda:

Freud, S. (2000). *První kniha, Spisy z let 1892–1899*, Kocourkovo nakladatelství, strana 150–158.